

МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИК СОДИР ЭТГАН ЧЕТ ЭЛ ФУҚАРОЛАРИ ВА ФУҚАРОЛИГИ БЎЛМАГАН ШАХСЛАРНИНГ МАЪМУРИЙ ЖАВОБГАРЛИГИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Умматов Муҳаммадрасул Турсунович
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш
институтини профессори, юридик фанлари
бўйича фалсафа доктори, профессор
<https://doi.org/10.5281/zenodo.22080818>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-avgust 2026 yil
Ma'qullandi: 22-avgust 2026 yil
Nashr qilindi: 24-avgust 2026 yil

KEYWORDS

маъмурий ҳуқуқбузарлик,
маъмурий жавобгарлик, чет
эл фуқароси, фуқаролиги
бўлмаган шахс, миграция,
ҳуқуқий мақом, маъмурий
жазо, маъмурий тарзда
чиқариб юбориш,
дипломатик иммунитет,
давлат чегараси,
ҳуқуқбузарлик
профилактикаси.

ABSTRACT

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси ҳудудида маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил этилган. Ушбу тоифадаги шахсларнинг ҳуқуқий мақоми, маъмурий жавобгарликнинг ҳудудий принципи, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлиш тартибини бузиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар, умумий ва махсус маъмурий жавобгарлик чоралари, маъмурий тарзда чиқариб юбориш институти, дипломатик иммунитет ҳамда ҳуқуқбузарлик профилактикаси масалалари тадқиқ қилинган. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон ҳудудида бўлган даврида мамлакат қонунчилигига риоя этиши мажбурий эканлиги, уларнинг ҳуқуқий мақоми умумий ҳуқуқий принциплар билан бир қаторда миграция соҳасидаги махсус нормалар билан ҳам белгиланиши асосланган. Шунингдек, ушбу шахсларга нисбатан маъмурий жавобгарлик чораларини қўллашда инсон ҳуқуқлари, қонунийлик, мутаносиблик ва ҳуқуқий аниқлик принципларига риоя этиш зарурати асосланган. Мақола якунида чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги институтини такомиллаштиришга қаратилган илмий-амалий таклифлар илгари сурилган.

Бугунги кунда давлатлар ўртасидаги иқтисодий, сиёсий, маданий ва ижтимоий алоқаларнинг кенгайиши натижасида мамлакат ҳудудида чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг бўлиши табиий ҳолатга айланиб бормоқда. Туризм, меҳнат миграцияси, таълим, инвестиция, тадбиркорлик, хизмат сафари, оилавий муносабатлар ва бошқа сабаблар билан Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кириб келаётган хорижий фуқаролар сонининг ортиши уларнинг ҳуқуқий мақомини аниқ ва

самарали тартибга солишни талаб этади. Бундай шароитда чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон ҳудудида бўлиш қоидаларига риоя этиши, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаш, шунингдек маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган тақдирда жавобгарликка тортиш тартибини аниқлаш алоҳида аҳамият касб этади.

Ҳуқуқий давлатда ҳудудда бўлган ҳар қандай шахс, унинг фуқаролигидан қатъи назар, қонун талабларига риоя қилиши шарт. Шу билан бирга, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий мақоми мамлакат фуқаролигининг ҳуқуқий мақомидан муайян жиҳатлари билан фарқ қилади. Улар Ўзбекистон Республикаси фуқароларига тегишли бўлган барча ҳуқуқ ва мажбуриятларга айнан бир хил ҳажмда эга бўлмаслиги мумкин. Айрим ҳуқуқлар фақат Ўзбекистон Республикаси фуқароларига тегишли бўлса, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан мамлакатда бўлиш, ҳаракатланиш, меҳнат қилиш, яшаш ва бошқа фаолият турларига оид махсус талаблар белгиланади [1].

Шу нуқтаи назардан, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги масаласи икки муҳим ҳуқуқий ҳолатнинг ўзаро боғлиқлиги асосида шаклланади. Бир томондан, улар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлган шахслар сифатида мамлакат қонунчилигига риоя этиши шарт. Иккинчи томондан, уларнинг ҳуқуқий мақоми хорижий фуқаролик ёки фуқароликнинг мавжуд эмаслиги билан боғлиқ махсус ҳуқуқий хусусиятларга эга. Шунинг учун мазкур шахсларнинг маъмурий жавобгарлигида умумий маъмурий ҳуқуқ нормалари билан бир қаторда миграция, хорижий фуқароларнинг Ўзбекистонда бўлиши ва мамлакатдан чиқиб кетишига оид махсус нормалар ҳам қўлланилади.

Маъмурий жавобгарликнинг асосий принципларидан бири ҳудудийлик принциpidир. Унга кўра, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс, агар қонунчиликда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, ҳуқуқбузарлик содир этилган вақт ва жойда амал қилаётган қонунчиликка мувофиқ жавобгарликка тортилади [2]. Мазкур принцип чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан ҳам татбиқ этилади. Демак, шахснинг қайси давлат фуқароси эканлиги ёки умуман фуқаролиги мавжуд эмаслиги уни Ўзбекистон ҳудудида содир этган маъмурий ҳуқуқбузарлиги учун миллий қонунчилик асосида жавобгарликка тортишга тўсқинлик қилмайди.

Бу қоида халқаро ҳуқуқда кенг эътироф этилган давлат суверенитети принципи билан ҳам узвий боғлиқ. Ҳар бир давлат ўз ҳудудида жамоат тартиби, хавфсизлик, миграция, санитария, транспорт, божхона ва бошқа соҳалардаги ҳуқуқий тартибни таъминлаш ҳуқуқига эга. Шу сабабли чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирганидан кейин мазкур ҳудудда амал қиладиган қонун ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига риоя қилиши лозим.

Бунда чет эл фуқароси ва фуқаролиги бўлмаган шахс тушунчаларини бир-биридан фарқлаш муҳим. Чет эл фуқароси — Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаган, бошқа давлат фуқаролигига эга бўлган шахсдир. Фуқаролиги бўлмаган шахс эса ҳеч бир давлат фуқаролигига эга бўлмаган шахс сифатида намоён бўлади. Уларнинг ҳар иккиси Ўзбекистон ҳудудида бўлган даврда мамлакат қонунчилигига риоя этиши шарт бўлса-да, уларнинг ҳуқуқий мақомида муайян фарқлар мавжуд.

Айниқса, фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий мақоми ўзига хос хусусиятга эга. Чунки бундай шахс бошқа давлат томонидан ўз фуқароси сифатида тан олинмагани сабабли консуллик ҳимояси каби айрим механизмлардан фойдалана олмаслиги мумкин. Шунинг учун давлат томонидан уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш механизмларининг самарали ишлаши муҳим аҳамиятга эга.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигида энг кўп учрайдиган ҳуқуқбузарликлардан бири уларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлиш ва яшаш қоидаларини бузиши билан боғлиқ ҳолатлардир. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистонда бўлиши, вақтинча яшаши, визалардан фойдаланиши, рўйхатдан ўтиши ва мамлакатдан чиқиб кетишига оид тартиблар махсус қонунчилик билан тартибга солинади [3].

Мазкур талабларнинг бузилиши давлатнинг миграция сиёсатини амалга оширишга салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Масалан, мамлакатда белгиланган муддатдан ортиқ қолиш, вақтинча турган жойи бўйича белгиланган тартибда рўйхатдан ўтмаслик, кириш мақсадига зид равишда фаолият олиб бориш ёки тегишли рухсатномаларсиз меҳнат қилиш каби ҳолатлар ҳуқуқий жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин.

Шу жиҳатдан, миграция соҳасидаги маъмурий жавобгарликнинг асосий вазифаси фақат чет эл фуқаросини жазолаш эмас, балки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кириш, бўлиш ва чиқиб кетишнинг белгиланган ҳуқуқий тартибини таъминлашдан иборат. Мазкур тартиб давлат хавфсизлиги, жамоат тартиби, аҳоли манфаатлари ва миграция жараёнларини бошқариш билан узвий боғлиқ.

Амалиётда чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқбузарлигини аниқлашда уларнинг шахсини тўғри белгилаш алоҳида аҳамият касб этади. Чунки шахснинг фуқаролиги, Ўзбекистонда бўлиш мақсади, визасининг мавжудлиги ва амал қилиш муддати, вақтинча рўйхатдан ўтганлиги, яшаш ҳуқуқига эгалиги ёки бошқа ҳуқуқий мақоми маъмурий ишни тўғри ҳал қилишга таъсир қилиши мумкин.

Шунинг учун ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш материалларида шахсни тасдиқловчи ҳужжатлар, кириш ҳужжатлари, виза, рўйхатдан ўтиш маълумотлари ва зарур ҳолларда Ўзбекистонда бўлиш ҳуқуқини тасдиқловчи бошқа ҳужжатлар ўрганилиши лозим. Бу талаб маъмурий жавобгарликнинг қонунийлиги ва асослилигини таъминлашга хизмат қилади.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигида маъмурий жазони индивидуаллаштириш масаласи ҳам муҳимдир. Шахснинг хорижий фуқаролиги уни автоматик равишда оғирроқ ёки енгилроқ жазога тортиш учун асос бўлмаслиги керак. Жавобгарлик ҳуқуқбузарликнинг хусусияти, айбнинг даражаси, етказилган зарар, ҳуқуқбузарликнинг такрорийлиги, шахснинг ҳуқуқбузарликдан кейинги хулқ-атвори ва қонунчиликда назарда тутилган бошқа ҳолатлар асосида белгиланиши лозим.

Бундай ёндашув қонун олдида тенглик принципининг амалий ифодаси ҳисобланади. Чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс ҳуқуқбузарлик содир этган тақдирда, унинг ҳуқуқий мақоми ҳисобга олинishi мумкин, аммо мазкур ҳолат

жавобгарликни асоссиз равишда оғирлаштириш ёки енгиллаштириш учун воситага айланмаслиги лозим.

Шу билан бирга, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан қўлланилиши мумкин бўлган ўзига хос маъмурий жазо чоралари ҳам мавжуд. Шулардан бири маъмурий тарзда Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан чиқариб юбориш ҳисобланади. Мазкур чора ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра оддий жарима ёки бошқа маъмурий жазолардан фарқ қилади. Чунки у шахснинг Ўзбекистон ҳудудида қолиш имкониятини чеклайди ва миграция-ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқаради.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг тушунтиришларига кўра, маъмурий тарзда чиқариб юбориш туридаги маъмурий жазо чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан фақат МЖТК 29¹-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган ҳуқуқбузарликлар содир этилган ҳолларда қўлланилиши мумкин [4]. Демак, чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахснинг ҳар қандай маъмурий ҳуқуқбузарлиги автоматик равишда чиқариб юборишга сабаб бўлмайди.

Бу қоида ҳуқуқий аниқлик ва мутаносиблик принципларини таъминлаш учун муҳимдир. Агар чет эл фуқаросини ҳар қандай маъмурий ҳуқуқбузарлик учун мамлакатдан чиқариб юбориш имконияти мавжуд бўлганида, маъмурий жазонинг оғирлиги ҳуқуқбузарликнинг хусусиятига нисбатан номутаносиб бўлиб қолиши мумкин эди. Шунинг учун чиқариб юбориш фақат қонун аниқ назарда тутган ҳолларда қўлланилиши керак.

Маъмурий тарзда чиқариб юборишнинг яна бир ўзига хос жиҳати унинг шахснинг кейинги ҳуқуқий мақомига таъсир кўрсатишидир. Чиқариб юбориш шахснинг Ўзбекистон ҳудудида бўлиш имкониятини тугатиши билан бир қаторда, келгусида мамлакатга кириш билан боғлиқ ҳуқуқий оқибатларга ҳам сабаб бўлиши мумкин. Шу боис мазкур жазони қўллашда ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва шахснинг ҳуқуқий ҳолати ҳар томонлама баҳоланиши лозим.

Шу билан бирга, қонунчиликда муайян шахсларни чиқариб юборишга нисбатан чекловлар ҳам назарда тутилган. Масалан, Олий суд Пленуми тушунтиришига кўра, МЖТК 29¹-моддасининг учинчи қисми асосида Ўзбекистон Республикаси фуқаросига алимент тўлаш бўйича мажбуриятлари мавжуд бўлган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан маъмурий тарзда чиқариб юбориш қўлланилмайди [4]. Бундай ёндашув шахснинг оилавий ва мулкӣ мажбуриятларини ҳам ҳуқуқий ҳимоя қилиш заруратидан келиб чиқади.

Мазкур ҳолат маъмурий жавобгарликни қўллашда инсон ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларни ҳисобга олишнинг муҳим намунаси. Чунки маъмурий жазони қўллаш жараёнида давлатнинг жамоат тартиби ва миграция соҳасидаги манфаатлари билан бир қаторда шахснинг оилавий, мулкӣ ва бошқа қонуний манфаатлари ҳам эътиборга олиниши керак.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигида яна бир муҳим масала дипломатик ва бошқа иммунитетларга эга шахсларнинг ҳуқуқий мақомидир. Халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ дипломатик ва консуллик ваколатхонаси ходимларининг айрим тоифалари махсус иммунитетга эга бўлиши мумкин. Бундай ҳолатларда уларга нисбатан маъмурий жавобгарлик чораларини қўллаш умумий тартибда амалга оширилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми судларга иммунитетга эга шахсларнинг жавобгарлиги масаласини ҳал қилишда чет давлатларнинг дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ходимлари, шунингдек уларга тенглаштирилган шахсларнинг ҳуқуқий мақомини ҳисобга олиш зарурлигини тушунтирган [4]. Бу, айниқса, йўл ҳаракати қоидаларини бузиш каби ҳуқуқбузарликларда амалий аҳамиятга эга.

Демак, чет эл фуқароси эканлик билан дипломатик иммунитетга эга бўлиш бир хил тушунча эмас. Ҳар бир чет эл фуқароси иммунитетга эга эмас. Иммунитет шахснинг муайян дипломатик ёки консуллик мақоми ва халқаро ҳуқуқ нормалари билан белгиланади. Шунинг учун маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган чет эл фуқаросининг ҳуқуқий мақомини аниқлашда унинг фуқаролиги билан бир қаторда, махсус халқаро-ҳуқуқий мақоми ҳам текширилиши зарур.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни маъмурий жавобгарликка тортишда процессуал кафолатлар ҳам муҳим ўрин тутди. Шахс ҳуқуқбузарлик содир этганликда айбланаётган бўлса, унга нисбатан иш юритишнинг қонунийлиги таъминланиши, унинг ҳуқуқлари тушунтирилиши ва далиллар ҳолис баҳоланиши керак.

Бу масала чет эл фуқаролари учун янада муҳим, чунки улар Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқ тизими, тили ва маъмурий иш юритиш тартибини тўлиқ билмаслиги мумкин. Шунинг учун уларга ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунтириш, зарур ҳолларда таржимондан фойдаланиш имкониятини таъминлаш адолатли маъмурий иш юритишнинг муҳим кафолатларидан бири ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан, чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахснинг ҳуқуқбузарлиги тўғрисида иш кўриб чиқиляётганда унинг ҳуқуқий мақоми, тилни тушуниш даражаси, ҳужжатларнинг ҳақиқийлиги, Ўзбекистонда бўлиш асослари ва ҳуқуқбузарлик ҳолатлари комплекс равишда аниқланиши лозим.

Миграция соҳасидаги ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси ҳам мазкур институтнинг муҳим йўналишларидан биридир. Ҳуқуқбузарлик содир этилгандан кейин жазолаш билан бир қаторда, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни Ўзбекистонда бўлиш қоидалари, рўйхатдан ўтиш тартиби, меҳнат фаолиятини амалга ошириш шартлари ва бошқа талаблар ҳақида олдиндан хабардор қилиш самарали профилактика воситаси ҳисобланади.

Айниқса, меҳнат миграцияси билан боғлиқ ҳолатларда чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш муҳим. Уларга меҳнат қилиш учун зарур бўлган рухсатномалар, рўйхатдан ўтиш, яшаш манзилини расмийлаштириш ва бошқа ҳуқуқий талаблар ҳақида тушунтириш ишлари олиб борилиши ҳуқуқбузарликлар сонини камайитиришга хизмат қилиши мумкин.

Шу билан бирга, чет эл фуқаролари билан ишловчи меҳмонхона, меҳнат берувчи, таълим муассасаси, туристик ташкилот ва бошқа қабул қилувчи субъектларнинг ҳам масъулияти муҳим аҳамиятга эга. Чет эл фуқаросининг Ўзбекистонда бўлиш тартибига оид талабларни бузишининг олдини олишда қабул қилувчи томонларнинг ахборот бериш ва тегишли ҳужжатларни расмийлаштиришдаги мажбуриятлари самарали бажарилиши зарур.

Ўзбекистонда чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга миграция ва фуқароликни расмийлаштириш соҳасида давлат хизматлари ҳам кўрсатилади. Амалдаги тартибларда уларнинг яшаш жойига бориб давлат хизматларини кўрсатиш, виза муддатини узайтириш ва бошқа миграция хизматларидан фойдаланиш имкониятлари белгиланган [5]. Бу эса маъмурий жавобгарлик билан бир қаторда давлат хизматларининг қулай ва шаффоф бўлиши ҳам ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда муҳим эканлигини кўрсатади.

Мазкур соҳада рақамлаштиришнинг аҳамияти ҳам ортиб бормоқда. Чет эл фуқароларининг кириши, рўйхатдан ўтиши, визалари, яшаш ҳуқуқи ва бошқа миграция маълумотларини электрон шаклда юритиш давлат органларининг назорат функцияларини самарали амалга ошириш имконини беради. Шу билан бирга, рақамлаштириш шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, маълумотларнинг аниқлиги ва маъмурий қарорларнинг асослилигини таъминлаш талаблари билан уйғун бўлиши керак.

Мазкур соҳада яна бир муҳим масала — маъмурий жавобгарликнинг мутаносиблигидир. Чет эл фуқароси томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва оқибатлари билан жазо чораси ўртасида мутаносиблик бўлиши лозим. Хусусан, миграция қоидаларининг техник хусусиятга эга бўлган кичик бузилиши билан жамоат хавфсизлигига жиддий таҳдид туғдирувчи ҳуқуқбузарликни бир хил баҳолаш мумкин эмас.

Шу сабабли маъмурий жазони индивидуаллаштиришда шахснинг ҳуқуқбузарликни содир этиш мақсади, унинг давомийлиги, ҳуқуқбузарликни ихтиёрий равишда бартараф этишга ҳаракат қилган-қилмаганлиги, биринчи марта ёки такроран содир этилганлиги ва бошқа ҳолатлар ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ.

Фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан бу масала янада эҳтиёткорлик билан ёндашишни талаб этади. Чунки уларнинг қайси давлат ҳудудига қайтарилиши, ҳужжатларни расмийлаштириш, шахсини аниқлаш ва бошқа масалалар амалда мураккаб бўлиши мумкин. Шу сабабли бундай шахсларга нисбатан маъмурий жавобгарлик чораларини қўллашда уларнинг махсус ҳуқуқий ҳолати тўлиқ ўрганилиши лозим.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигида давлат манфаатлари билан инсон ҳуқуқлари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш муҳим. Давлат ўз ҳудудида қонуний тартибни таъминлаш ва миграция жараёнларини назорат қилиш ҳуқуқига эга. Бироқ ушбу мақсадга эришишда инсон қадр-қиммати, адолатли иш юритиш, қонунийлик ва мутаносиблик принциплари таъминланиши шарт.

Шу нуқтаи назардан, мазкур соҳада қонунчиликни такомиллаштириш бўйича бир қатор таклифларни илгари суриш мумкин. Аввало, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигига оид нормаларни миграция соҳасидаги махсус қонунчилик билан янада тизимлаштириш мақсадга мувофиқ. Бу ҳуқуқни қўллаш амалиётида турли нормалар ўртасидаги зиддиятларни камайтиришга хизмат қилади.

Иккинчидан, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган чет эл фуқаросининг ҳуқуқий мақомини аниқлаш бўйича ягона электрон механизмни такомиллаштириш зарур.

Бундай механизм шахснинг фуқаролиги, Ўзбекистонда бўлиш асоси, визаси, рўйхатдан ўтиши ва бошқа муҳим маълумотларни тезкор аниқлаш имконини бериши мумкин.

Учинчидан, маъмурий тарзда чиқариб юбориш институтида мутаносиблик ва индивидуал ёндашувни кучайтириш лозим. Чиқариб юбориш нафақат ҳуқуқбузарлик факти, балки унинг хусусияти, шахснинг ҳуқуқий мақоми, оилавий ҳолати ва бошқа муҳим обстоятельстволарни ҳисобга олган ҳолда қўлланилиши керак. Қонунчиликда чиқариб юбориш қўлланиладиган ҳолатларнинг аниқ белгилангани ҳуқуқий аниқликни таъминлаш учун муҳимдир [4].

Тўртинчидан, чет эл фуқароларига нисбатан маъмурий иш юритишда таржимон ва ҳуқуқий ёрдамдан фойдаланиш кафолатларини амалиётда самарали таъминлаш зарур. Шахс ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунмаган ҳолда қабул қилинган қарорнинг адолатлилигига шубҳа туғилиши мумкин.

Бешинчидан, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ўртасида ҳуқуқий профилактика ишларини кучайтириш лозим. Миграция қоидаларини бузишнинг олдини олишда фақат назорат ва жазо эмас, балки ахборот бериш, электрон хабарномалар, кўп тилли маълумот материаллари ва давлат хизматларининг очиқлиги муҳим аҳамият касб этади.

Олтинчидан, чет эл фуқароларини қабул қилувчи жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳам миграция қоидаларига риоя этишдаги масъулиятини кучайтириш зарур. Чунки хорижий фуқаронинг Ўзбекистон ҳудудида қонуний бўлишини таъминлашда қабул қилувчи томоннинг ҳаракатлари ҳам муҳим ўрин тутди.

Умуман олганда, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги институти давлатнинг миграция сиёсати, жамоат тартиби ва хавфсизлиги ҳамда инсон ҳуқуқларини таъминлаш билан узвий боғлиқдир. Ушбу шахслар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлган даврда миллий қонунчилик талабларига риоя қилиши шарт ва маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган тақдирда, қонунчиликда белгиланган тартибда жавобгарликка тортилади [2].

Бироқ уларнинг жавобгарлигида фуқаролик мақоми билан боғлиқ ўзига хос хусусиятлар, миграция қоидалари, мамлакатда бўлиш ҳуқуқи, дипломатик иммунитет, маъмурий тарзда чиқариб юбориш ва бошқа махсус ҳуқуқий институтлар инобатга олиниши лозим.

Хулоса қилиб айтганда, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги умумий маъмурий жавобгарлик принципларига асосланган ҳолда, уларнинг махсус ҳуқуқий мақомини ҳисобга олган тарзда амалга оширилади. Уларнинг Ўзбекистон ҳудудида маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этиши, қоида тариқасида, миллий маъмурий қонунчилик асосида жавобгарликка тортиш учун асос бўлади. Бунда шахснинг хорижий фуқаролиги ёки фуқаролигининг мавжуд эмаслиги жавобгарликдан озод қилувчи умумий асос сифатида қаралмайди.

Шу билан бирга, мазкур шахсларнинг ҳуқуқий мақомига оид махсус нормаларни ҳисобга олмасдан туриб маъмурий жавобгарлик чорасини қўллаш ҳам мумкин эмас. Айниқса, маъмурий тарзда чиқариб юбориш каби махсус чоралар фақат қонун билан аниқ белгиланган ҳолларда қўлланилиши лозим [4].

Мазкур институтни такомиллаштиришда асосий эътибор ҳуқуқий аниқлик, қонунийлик, мутаносиблик, инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш ва маъмурий иш

юритишнинг адолатлилиги принципларини таъминлашга қаратилиши керак. Шу билан бирга, миграция соҳасида рақамлаштириш, давлат хизматларининг очиқлиги, ҳуқуқий ахборот бериш ва профилактика механизмларини кучайтириш чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олишга хизмат қилади.

Шундай қилиб, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг маъмурий жавобгарлигида **«умумий маъмурий жавобгарлик + махсус миграция-ҳуқуқий режим + инсон ҳуқуқлари кафолатлари»** ўзаро уйғунлиги таъминланиши лозим. Ана шундай ёндашув бир томондан Ўзбекистон Республикасининг ҳудудий суверенитети ва жамоат тартибини муҳофаза қилишга, иккинчи томондан эса чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- [1] Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент, 2023.
- [2] Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. 9-модда ва бошқа тегишли нормалар.
- [3] Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқароларининг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида»ги қонунчилик ҳужжатлари.
- [4] Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриш билан боғлиқ суд амалиётига оид қарорлари. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни маъмурий тарзда чиқариб юбориш ҳамда иммунитетга эга шахсларнинг жавобгарлигига оид тушунтиришлар.
- [5] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга миграция ва фуқароликни расмийлаштириш бўйича давлат хизматларини кўрсатиш тартибини белгиловчи норматив ҳужжатлари.
- [6] Ўзбекистон Республикасининг «Фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида»ги қонунчилик нормалари.
- [7] Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни.
- [8] Ўзбекистон Республикасининг «Давлат чегараси тўғрисида»ги Қонуни.
- [9] Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси — LexUZ.
- [10] Инсон ҳуқуқлари ва миграция соҳасидаги халқаро ҳуқуқ нормалари ва илмий тадқиқотлар.